

УДК 159.922.7

А. В. Бандарчук

АСАБЛІВАСЦІ НЕВЕРБАЛЬНЫХ ЗНОСІН МУЗЫЧНАГА КІРАЎНІКА З ДЗЕЦЬМІ ДАШКОЛЬНАГА ЎЗРОСТУ

У працэсе зносін музычнага кіраўніка з дзецьмі разам з вербальнымі ўздзеяннямі вялікае значэнне маюць невербальныя, што абумоўлена спецыфікай яго дзейнасці і псіхалагічнымі асаблівасцямі дзяцей дашкольнага ўзросту. Даследаваннямі вучоных устаноўлена, што элементы невербальных паводзін асобы адносяцца да адной з першых візуальных знакавых сістэм, якія засвойваюцца ў антагенезе, таму што першая сігнальная сістэма апыраджае ў часе другую [1–3]. Пад невербальнымі паводзінамі асобы мы ўслед за В. А. Лабунскай разумеем сацыяльна і біялагічна абумоўлены спосаб арганізацыі засвоеных індывідам невербальных сродкаў зносін, пераўтвораных у індывідуальную, канкрэтна-пачуццёвую форму дзеянняў і ўчынкаў [1]. С. Л. Рубінштэйн, адказваючы на многія пытанні псіхалогіі невербальных паводзін, пісаў, што выразныя рухі ў знешнім раскрываюць унутранае; выражаюць не толькі сфарміраванае перажыванне, але і самі могуць яго фарміраваць. Вучоны адзначаў, што яны ў пэўнай ступені замяшчаюць мову [4]. Пры актыўным даследаванні ў псіхалогіі праблем невербальных паводзін, невербальныя паводзіны педагога вывучаны недастаткова.

Мы падзяляем погляды В. П. Марозава, які ўказваў на тое, што невербальная камунікацыя з'яўляецца асновай мастацкай творчасці, яна дамініруе ў большасці відаў мастацтва і адносіцца да эмацыянальна-вобразнай сферы чалавека і да яго падсвядомасці [3]. Мастацтва – спосаб мадэліравання зносін, які чалавецтва прыдумала для таго, каб дазволіць людзям пазнаваць сутнасць рэальных чалавечых зносін і развівацца як асоба [5–7]. Не без падставы Л. С. Выгоцкі адзначаў, што «мастацтва ёсць сацыяльнае ў нас». На агульнасць музыкі і мовы ўказвалі такія вучоныя і музыказнаўцы, як Б. В. Асаф'еў, Я. В. Назайкінскі і інш.

Нягледзячы на вялікую колькасць даследаванняў па праблеме невербальных зносін, недастаткова вывучанымі з'яўляюцца невербальныя зносіны музычнага кіраўніка з дзецьмі. У сілу спецыфікі дзейнасці музычнага кіраўніка, важна вывучыць яго як педагога і як чалавека, звязанага з мастацтвам.

Мэтай нашага даследавання было вывучэнне асаблівасцей прафесіянальных зносін

музычных кіраўнікоў з дзецьмі старэйшага дашкольнага ўзросту. У ходзе даследавання выкарыстоўваўся комплекс метадаў, які ўключаў у сябе назіранне, адзнакавае шкаліраванне, кантэнт-аналіз характарыстык дзяцей, тэсціраванне, анкеціраванне, метадавы статыстычны апрацоўкі Фішэра.

Намі была распрацавана праграма назірання, якая дазваляла фіксаваць вербальныя і невербальныя ўздзеянні музычных кіраўнікоў у адносінах да дзяцей на музычных занятках. Пры распрацоўцы праграмы ўлічваліся матэрыялы непасрэдных назіранняў і матэрыялы назіранняў відэазапісаў музычных заняткаў. У папярэднім артыкуле мы адзначалі вынікі аналізу вербальных уздзеянняў педагогаў [8]. У дадзеным артыкуле мы разгледзім вынікі аналізу невербальных уздзеянняў педагогаў. Да невербальных уздзеянняў музычных кіраўнікоў намі былі аднесены наступныя:

1. Музычныя:

- 1) інструментальная музыка (сыграная на інструменце і аўдыязапіс): класічная, фальклорная, сучасная, прапанаваная педагогам (ноты гамы);
- 2) песня (сыграная на інструменце і аўдыязапіс): фальклорная, аўтарская, прапанаваная педагогам (па нотах гамы), прыдуманая педагогам;
- 3) дапамога: паўторнае прайграванне (уключэнне) музыкі (песні); спевы педагогам песні (музычнага пытання, музычнага адказу і г. д.); музычна-рытмічныя рухі, рухі, якія мадэліруюць гукавысотныя адносіны; рухі рук, звязаныя з дырыжыраваннем; ігра на музычным інструменце; паказ рытмічнага малюнка песні (мелодыі); паказ колеру да песні (мелодыі), паказ карціны да песні (мелодыі), паказ інсцэніроўкі да песні (мелодыі);
- 4) падказка: элементаў песні (музычнага пытання, музычнага адказу і г. д.); элементаў музычна-рытмічных рухаў, звязаных з мадэліраваннем гукавысотных адносін; элементаў рухаў рук, звязаных з дырыжыраваннем; элементаў ігры на музычным інструменце; элементаў рытмічнага малюнка песні (мелодыі); колеру, які падыходзіць да песні (мелодыі); карціны, адпавядаючай песні (мелодыі); інсцэніроўкі, падыходзячай да песні (мелодыі);

5) абагульненне: цэласнае выкананне песні (музычных пытанняў, музычных адказаў і г. д.); цэласны паказ музычна-рытмічных рухаў; цэласны паказ рухаў, звязаных з мадэліраваннем гукавысотных адносін; цэласны паказ рухаў, звязаных з дырыжыраваннем; цэласны паказ ігры на музычным інструменце; паказ колеру да песні (мелодыі); паказ карціны, адпавядаючай песні (мелодыі); паказ інсцэніроўкі, якая падыходзіць да песні (мелодыі);

6) музычная цацка;

7) музычная гульня (рэпрадуктыўная і творчая);

II. *Гульнявыя* (гульнявая сітуацыя, гульнявы сюжэт);

III. *Наглядныя* (карціна, карцінка, відэа-матэрыял, цацка, касцюм і г. д.);

IV. «*Прыпадабненне*» характару гучання музыкі (В. П. Радынава) [9]: вакальнае, інтанацыйнае, маторна-рухавае, тэмбрава-інструментальнае, такцільнае, каляровае, полімастацкае, мімічнае (усмешка, спакойны выраз твару, нахмураныя бровы, рухі вачэй, шырока адкрытыя вочы, прыпаднятыя бровы, апушчаныя вугалкі рота, адкрыты рот, кантакт вачэй);

V. *Кінэсічныя (жэсты)*: пазітыўныя, негатыўныя, нейтральныя.

У даследаванні прымалі ўдзел 50 музычных кіраўнікоў дашкольных устаноў і дзеці старэйшага дашкольнага ўзросту. Аналіз вынікаў даследавання даў нам падставу выдзяліць 4 тыпы музычных кіраўнікоў у залежнасці ад перавагі прамых ці ўскосных спосабаў уздзеяння на дзяцей і ступені выражанасці накіраванасці на развіццё творчасці дзяцей у музычнай дзейнасці: рэпрадуктыўна-дыдактычны, рэпрадуктыўна-гульнявы, творча-гульнявы і творча-дыдактычны. Характарыстыка тыпаў

дадзена намі ў папярэднім артыкуле [8]. Для далейшага даследавання было адабрана 10 чалавек з кожнай падгрупы, праяўленні якіх па апісаных вышэй параметрах былі найбольш выражанымі.

Вынікі вывучэння частаты выкарыстання невербальных уздзеянняў рознымі тыпамі музычных кіраўнікоў прадстаўлены ў табліцы № 1.

З табліцы бачна, што найбольшая колькасць невербальных уздзеянняў у працэсе зносінаў зафіксавана ў музычных кіраўнікоў творча-дыдактычнага тыпу. Знойдзены адрозненні ў выкарыстанні педагогамі розных тыпаў музычных сродкаў уздзеяння на дзяцей старэйшага дашкольнага ўзросту. У частаце ўжывання музычных твораў і песень музычнымі кіраўнікамі розных тыпаў у цэлым не выяўлена статыстычна значных адрозненняў. Разам з тым, зафіксаваны статыстычна значныя адрозненні ў частаце выкарыстання педагогамі творча-дыдактычнага, рэпрадуктыўна-дыдактычнага тыпу, і музычнымі кіраўнікамі рэпрадуктыўна-гульнявога тыпу на музычных занятках класічнай музыкі, сыгранай на інструменце ($F=7,5>4,85$ пры $p<0,01$, $F=7,22>4,85$ пры $p<0,01$).

Як паказалі вынікі даследавання, педагогі творча-дыдактычнага і рэпрадуктыўна-дыдактычнага тыпу часцей, чым музычныя кіраўнікі рэпрадуктыўна-гульнявога тыпу выкарыстоўваюць класічную музыку, сыграную на інструменце. Напэўна, гэта звязана з іх арыентацыяй на навучанне як сродка адукацыі і выхавання дзяцей. Выяўлены адрозненні ва ўжыванні сучаснай музыкі, сыгранай на інструменце, у педагогаў рэпрадуктыўна-дыдактычнага, творча-гульнявога тыпу і музычных кіраўнікоў рэпрадуктыўна-гульнявога тыпу ў працэсе зносінаў з дзецьмі ($F=5,2>4,85$ пры $p<0,01$, $F=3,8>2,97$ пры $p<0,05$).

Табліца 1

Частата выкарыстання невербальных уздзеянняў рознымі тыпамі музычных кіраўнікоў

№	Віды невербальных уздзеянняў	Тыпы музычных кіраўнікоў				Усяго
		рэпрадуктыўна-дыдактычны	рэпрадуктыўна-гульнявы	творча-дыдактычны	творча-гульнявы	
I.	Музычныя:					
1	інструментальная музыка	85	36	70	62	253
2	песня	109	111	138	93	451
3	дапамога	191	88	217	78	574
4	падказка	26	18	8	22	74
5	абагульненне	-	4	1	3	8
6	музычная цацка	1	1	2	2	6
7	музычная гульня	6	6	8	10	30
II.	Гульнявыя	2	18	2	17	39
III.	Наглядныя	10	25	15	37	87
IV.	Прыпадабненне характару гучання музыкі:					
1	вакальнае	13	32	63	77	185
2	інтанацыйнае	-	-	2	-	2
3	маторна-рухальнае	10	48	25	25	108

№	Виды невербальных уздезянняў	Тыпы музычных кіраўнікоў				Усяго
		рэпрадуктыўна-дыдактычны	рэпрадуктыўна-гульнявы	творча-дыдактычны	творча-гульнявы	
4	тэмбрава-інструментальнае	1	4	1	3	9
5	такцільнае	-	-	-	-	-
6	каляровае	-	-	1	-	1
7	полімастацкае	-	-	-	-	-
8	мімічнае (міміка):					
а)	усмешка	29	57	45	62	193
б)	спакойны выраз твару	62	31	67	51	211
в)	нахмураныя бровы	-	2	4	6	12
г)	апушчаныя вугалкі рота	-	2	3	6	11
д)	рухі вачэй	-	4	-	2	6
е)	шырока адкрытыя вочы	-	14	4	3	21
ж)	прыпаднятыя бровы	-	10	4	1	15
з)	адкрыты рот	-	1	-	-	1
и)	кантакт вачэй	32	34	48	49	163
V.	Кінэсічныя (жэсты):					
а)	пазітыўныя	93	121	67	76	357
б)	негатыўныя	73	33	47	32	185
в)	нейтральныя	4	9	16	28	57
	Усяго	753	709	858	745	3065

Дадзены від невербальнага ўдзеяння педагогі рэпрадуктыўна-дыдактычнага і творча-гульнявога тыпу выкарыстоўваюць часцей музычных кіраўнікоў рэпрадуктыўна-гульнявога тыпу. Знойдзены таксама статыстычна значныя адрозненні ў частаце ўжывання педагогамі рэпрадуктыўна-дыдактычнага, творча-гульнявога тыпу і музычнымі кіраўнікамі творча-дыдактычнага тыпу музыкі, прапанаванай педагогамі (па нотах гамы), і сыгранай на інструменце ($F=26,3>4,85$ пры $p<0,01$, $F=12,49>4,85$ пры $p<0,01$). Выяўлена, што музычныя кіраўнікі рэпрадуктыўна-дыдактычнага і творча-гульнявога тыпу выкарыстоўваюць большую колькасць дадзенага віду невербальных уздзеянняў у параўнанні з музычнымі кіраўнікамі творча-дыдактычнага тыпу ў працэсе зносін. Акрамя таго, зафіксаваны статыстычна значныя адрозненні ва ўжыванні педагогамі розных тыпаў метаду кантраснага супастаўлення музычных твораў ($F=3,77>2,97$ пры $p<0,05$). Выяўлена, што музычныя кіраўнікі творча-гульнявога і творча-дыдактычнага тыпу часцей педагогаў рэпрадуктыўна-дыдактычнага і рэпрадуктыўна-гульнявога тыпу выкарыстоўваюць апісаны вышэй метада на музычных занятках. Дадзеную асаблівасць можна растлумачыць тым, што ўжыванне метаду кантраснага супастаўлення музычных твораў патрабуе творчага падыходу педагогаў да ажыццяўлення музычнай адукацыі дзяцей. У працэсе даследавання знойдзены статыстычна значныя адрозненні ў выкарыстанні музычнымі кіраўнікамі розных тыпаў фальклорных песень, сыграных на інструменце. Так, напрыклад, педагогі рэпрадуктыўна-дыдактычнага тыпу часцей іншых тыпаў

музычных кіраўнікоў ужываюць дадзены від невербальных уздзеянняў на дзяцей. Найбольш ярка выражаныя адрозненні зафіксаваны ў педагогаў рэпрадуктыўна-дыдактычнага і творча-дыдактычнага тыпу. ($F=24>4,85$ пры $p<0,01$). Выяўлены адрозненні і ў выкарыстанні педагогамі творча-дыдактычнага, творча-гульнявога тыпу і музычнымі кіраўнікамі рэпрадуктыўна-дыдактычнага тыпу песень, прапанаваных педагогам (па нотах гамы) і сыграных на інструменце. Устаноўлена, што педагогі творча-гульнявога і творча-дыдактычнага тыпу часцей музычных кіраўнікоў рэпрадуктыўна-дыдактычнага тыпу ўжываюць дадзены від невербальных уздзеянняў на дзяцей у працэсе зносін з імі. Найбольш значныя адрозненні зафіксаваны ў педагогаў творча-гульнявога тыпу і музычных кіраўнікоў рэпрадуктыўна-дыдактычнага тыпу. ($F=16,5>4,85$ пры $p<0,01$). Выяўлены таксама статыстычна значныя адрозненні ў выкарыстанні педагогамі розных тыпаў песень, прыдуманых самімі педагогамі і сыграных на інструменце. Так, устаноўлена, што музычныя кіраўнікі творча-дыдактычнага тыпу часцей педагогаў іншых тыпаў ужываюць дадзены від невербальнага уздзеяння. Найбольш ярка выражаныя адрозненні па дадзеным параметры зафіксаваны паміж музычнымі кіраўнікамі творча-дыдактычнага тыпу і педагогамі творча-гульнявога тыпу. ($F=41,3>4,85$ пры $p<0,01$). Напэўна, гэта звязана з тым, што выкарыстанне песень, прапанаваных і прыдуманых музычнымі кіраўнікамі, патрабуе творчага падыходу. Метада кантраснага супастаўлення песень часцей другіх у працэсе зносін з дзецьмі ўжываюць музычныя кіраўнікі рэпрадуктыўна-

дыдактычнага тыпу. Адрозненні паміж імі і іншымі тыпамі педагогаў статыстычна значныя. ($F=3>2,97$ пры $p<0,05$). Выяўлены статыстычна значныя адрозненні ў выкарыстанні падказак у музычных кіраўнікоў рэпрадуктыўна-гульнявога і творча-дыдактычнага тыпаў ($F=3,75>2,97$ пры $p<0,05$). Устаноўлена, што педагогі рэпрадуктыўна-гульнявога тыпу часцей музычных кіраўнікоў творча-дыдактычнага тыпу ўжываюць дадзены від невербальнага ўздзеяння ў адносінах да дзяцей. Гэтую асаблівасць можна растлумачыць дазваленнем педагогамі творчага тыпу большай самастойнасці дзецям на музычных занятках. Зафіксаваны адрозненні ў выкарыстанні абагульнення педагогамі рэпрадуктыўна-гульнявога тыпу і музычнымі кіраўнікамі рэпрадуктыўна-дыдактычнага, творча-дыдактычнага тыпаў. ($F=9,1>4,85$ пры $p<0,01$, $F=3,03>2,97$ пры $p<0,05$). Выяўлена што педагогі рэпрадуктыўна-гульнявога тыпу часцей музычных кіраўнікоў рэпрадуктыўна-дыдактычнага і творча-дыдактычнага тыпаў ужываюць абагульненне на музычных занятках у працэсе зносін з дзецьмі. Можна выказаць меркаванне, што гэта звязана з большымі магчымасцямі гульнявой дзейнасці ва ўмацаванні атрыманых навыкаў у выніку абагульнення музычнага матэрыялу. Даследаванне паказала наяўнасць адрозненняў у выкарыстанні педагогамі розных тыпаў музычных гульняў. Як аказалася, музычныя кіраўнікі творча-гульнявога тыпу часцей за іншых ужываюць музычныя гульні на занятках. Акрамя таго, знойдзены статыстычна значныя адрозненні ў частаце выкарыстання педагогамі розных тыпаў творчых музычных гульняў ($F=4,8>2,97$ пры $p<0,05$, $F=4>2,97$ пры $p<0,05$). Устаноўлена, што музычныя кіраўнікі творча-гульнявога і творча-дыдактычнага тыпаў часцей другіх ужываюць творчыя музычныя гульні. Мы дапускаем, што гэта звязана з накіраванасцю дадзенага тыпу педагогаў на развіццё музычнай творчасці дзяцей. Як паказалі вынікі даследавання, існуюць адрозненні ў частаце выкарыстання музычнымі кіраўнікамі розных тыпаў «прыпадабнення» характару гучання музыкі. Так, зафіксаваны статыстычна значныя адрозненні ў вачкавым прыпадабненні характару гучання музыкі ў педагогаў творча-дыдактычнага, творча-гульнявога і рэпрадуктыўна-дыдактычнага тыпаў. ($F=4,96>4,85$ пры $p<0,01$, $F=3,52>2,97$ пры $p<0,05$). Акрамя таго, знойдзены адрозненні ў частаце ўжывання інтанацыйнага прыпадабнення характару гучання музыкі ў працэсе зносін з дашкольнікамі паміж музычнымі кіраўнікамі творча-дыдактычнага тыпу і іншымі тыпамі педагогаў. ($F=6>4,85$ пры $p<0,01$). Як аказалася, большую колькасць дадзенага віду прыпадабненняў выкарыстоў-

ваюць музычныя кіраўнікі творча-дыдактычнага тыпу. Выяўлены адрозненні ва ўжыванні маторна-рухальнага прыпадабнення паміж педагогамі рэпрадуктыўна-гульнявога і рэпрадуктыўна-дыдактычнага тыпу ($F=5,1>4,85$ пры $p<0,01$). Знойдзены таксама адрозненні ў частаце выкарыстання тэмбрава-інструментальнага прыпадабнення характару гучання музыкі ў музычных кіраўнікоў рэпрадуктыўна-гульнявога тыпу і педагогаў рэпрадуктыўна-дыдактычнага, творча-дыдактычнага, творча-гульнявога тыпаў ($F=4>2,97$ пры $p<0,05$). Зафіксавана большая колькасць тэмбрава-інструментальных прыпадабненняў у музычных кіраўнікоў рэпрадуктыўна-гульнявога тыпу ў параўнанні з усімі астатнімі тыпамі педагогаў. Акрамя таго, выяўлены адрозненні ў выкарыстанні каляровага прыпадабнення характару гучання музыкі музычнымі кіраўнікамі творча-дыдактычнага тыпу і педагогамі рэпрадуктыўна-дыдактычнага, рэпрадуктыўна-гульнявога, творча-гульнявога тыпаў у працэсе зносін з дзецьмі ($F=3>2,97$ пры $p<0,05$). Устаноўлена, што музычныя кіраўнікі творча-дыдактычнага тыпу часцей педагогаў іншых тыпаў ужываюць дадзены від прыпадабнення. У працэсе вывучэння частаты выкарыстання прыпадабнення характару гучання музыкі педагогамі розных тыпаў было заўважана, што музычнымі кіраўнікамі ўсіх тыпаў не ўжываюцца такія віды прыпадабнення, як такільнае і полімастацкае.

Даследаванне выявіла наяўнасць адрозненняў у мімічным прыпадабненні характару гучання музыкі ў педагогаў розных тыпаў. У прыватнасці, зафіксаваны статыстычна значныя адрозненні ў частаце выкарыстання імі такіх мімічных праяўленняў, як нахмураныя бровы, якія выражаюць эмоцыі суму і гневу. Найбольш выражаныя адрозненні па дадзеным параметры выяўлены ў музычных кіраўнікоў творча-гульнявога тыпу і педагогаў рэпрадуктыўна-дыдактычнага тыпу ($F=6,86>4,85$ пры $p<0,01$). Зафіксаваны таксама статыстычна значныя адрозненні па такім праяўленні мімікі, як «апушчаныя вугалкі рота» ў музычных кіраўнікоў розных тыпаў у працэсе зносін з дашкольнікамі. Найбольш выражаныя адрозненні па дадзеным параметры характэрны для педагогаў творча-гульнявога і рэпрадуктыўна-дыдактычнага тыпу ($F=6,86>4,85$ пры $p<0,01$). Знойдзены таксама статыстычна значныя адрозненні у працэсе зносін з дзецьмі паміж педагогамі розных тыпаў па такім праяўленні мімікі, як «шырока адкрытыя вочы», якое выражае эмоцыю здзіўлення і інтарэсу. Як паказалі вынікі даследавання, найбольш выражаныя адрозненні па дадзеным параметры назіраюцца ў музычных кіраўнікоў рэпрадук-

тыўна-гульнявога тыпу і педагогаў рэпрадуктыўна-дыдактычнага тыпу. ($F=28,79>4,85$ пры $p<0,01$). Акрамя таго, зафіксаваны статыстычна значныя адрозненні ў музычных кіраўнікоў розных тыпаў па такіх мімічных праяўленнях, як «прыпаднятыя бровы», «адкрыты рот». Так, напрыклад, «прыпаднятыя бровы» найбольш часта назіраюцца ў музычных кіраўнікоў рэпрадуктыўна-гульнявога і творча-дыдактычнага тыпаў, у адрозненні ад педагогаў рэпрадуктыўна-дыдактычнага тыпу ($F=16,99>4,85$ пры $p<0,01$, $F=8,89>4,85$ пры $p<0,01$); «адкрыты рот» – у музычных кіраўнікоў рэпрадуктыўна-гульнявога тыпу ($F=3>2,97$ пры $p<0,05$). Выяўлены таксама адрозненні ў міміч-

ным праяўленні «рухі вачэй», якое выражае эмоцыю інтарэсу, у педагогаў розных тыпаў. Устаноўлена, што ў музычных кіраўнікоў рэпрадуктыўна-гульнявога і творча-гульнявога тыпаў часцей іншых тыпаў педагогаў назіраецца дадзены параметр мімічнага прыпадабнення ($F=12>4,85$ пры $p<0,01$, $F=4>2,97$ пры $p<0,05$). У частаце выкарыстання кантакту вачэй і пазітыўных жэстаў рознымі тыпамі педагогаў статыстычна значных адрозненняў не выяўлена.

Вынікі вывучэння частаты выкарыстання функцый невербальных уздзеянняў рознымі тыпамі музычных кіраўнікоў прадстаўлены ў табліцы № 2.

Табліца 2

Частата выкарыстання функцый невербальных уздзеянняў рознымі тыпамі музычных кіраўнікоў

№	Функцыі выкарыстання невербальных уздзеянняў	Тыпы музычных кіраўнікоў				Усяго
		рэпрадуктыўна-дыдактычны	рэпрадуктыўна-гульнявы	творча-дыдактычны	творча-гульнявы	
1	Развіваючая	231	226	367	275	1099
2	Навучальная	182	123	209	98	612
3	Стымулюючая	19	74	24	72	189
4	Функцыя замацавання навыку	46	-	40	-	86
5	Арганізуючая	2	8	-	6	16
6	Рэгулюючая	-	1	-	3	4
7	Карэкцыйная	-	2	-	2	4
8	Гнастычная	-	-	1	2	3
Усяго		480	434	641	458	2013

Такім чынам, найбольш часта музычнымі кіраўнікамі выкарыстоўваюцца невербальныя ўздзеянні на дзясцей з развіваючай функцыяй. У зносінах педагогаў творча-гульнявога тыпу з дашкольнікамі прадстаўлены амаль усе функцыі (акрамя функцыі замацавання навыку). Даследаванне выявіла наяўнасць статыстычна значных адрозненняў ва ўжыванні розных функцый невербальных уздзеянняў у адносінах да дзясцей. Так, зафіксаваны адрозненні ў выкарыстанні невербальных уздзеянняў са стымулюючай функцыяй у музычных кіраўнікоў рэпрадуктыўна-гульнявога і творча-дыдактычнага тыпаў ($F=3,5>2,97$ пры $p<0,05$). Устаноўлены адрозненні ва ўжыванні невербальных уздзеянняў з рэгулюючай функцыяй паміж педагогамі розных тыпаў у працэсе зносінаў з дзецьмі. Як аказалася, музычныя кіраўнікі творча-гульнявога тыпу часцей іншых выкарыстоўваюць невербальныя ўздзеянні з дадзенай функцыяй ($F=6,12>4,85$ пры $p<0,01$, $F=3>2,97$ пры $p<0,05$). Выяўлены таксама статыстычна значныя адрозненні ва ўжыванні рознымі тыпамі педагогаў невербальных уздзеянняў з арганізуючай функцыяй. Як паказалі вынікі даследавання, найбольш часта невербальныя ўздзеянні з дадзенай функцыяй выкарыстоў-

ваюць музычныя кіраўнікі рэпрадуктыўна-гульнявога, творча-гульнявога тыпаў, рэдка – педагогі творча-дыдактычнага тыпу ($F=17,7>4,85$ пры $p<0,01$, $F=8>4,85$ пры $p<0,01$, $F=6>4,85$ пры $p<0,01$). Зафіксаваны адрозненні ва ўжыванні дадзенага віду ўздзеянняў з гнастычнай функцыяй у музычных кіраўнікоў розных тыпаў у працэсе зносінаў з дашкольнікамі. Устаноўлена, што педагогі творча-гульнявога і творча-дыдактычнага тыпу выкарыстоўваюць большую колькасць невербальных уздзеянняў з дадзенай функцыяй у параўнанні з музычнымі кіраўнікамі іншых тыпаў ($F=3,7>2,97$ пры $p<0,05$, $F=3>2,97$ пры $p<0,05$). Акрамя таго, выяўлены адрозненні ва ўжыванні карэкцыйнай функцыі невербальных уздзеянняў педагогамі розных тыпаў. Як аказалася, часцей за іншых невербальныя ўздзеянні з дадзенай функцыяй выкарыстоўваюць музычныя кіраўнікі рэпрадуктыўна-гульнявога і творча-гульнявога тыпу ($F=6>4,85$ пры $p<0,01$, $F=3,7>2,97$ пры $p<0,05$). Зафіксаваны таксама статыстычна значныя адрозненні ва ўжыванні дадзенага віду ўздзеянняў з функцыяй замацавання навыку (трэніроўкі) ў педагогаў розных тыпаў у працэсе зносінаў з дзецьмі. Вынікі даследавання паказалі, што невербальныя ўздзеянні з дадзенай

функцыяй найбольш часта назіраюцца ў музычных кіраўнікоў творча-дыдактычнага і рэпрадуктыўна-дыдактычнага тыпаў ($F=117>4,85$ пры $p<0,01$, $F=72,5>4,85$ пры $p<0,01$). Дадзеную асаблівасць можна растлумачыць адсутнасцю накіраванасці на гульні ў педагогаў

розных тыпаў.

Вынікі вывучэння інтэнсіўнасці выражанасці эмоцый, адэкватных музыцы ў педагогаў розных тыпаў у працэсе іх зносін з дзецьмі прадстаўлены ў табліцы № 3.

Табліца 3

Інтэнсіўнасць выражанасці эмоцый, адэкватных музыцы, у педагогаў розных тыпаў

№	Віды эмоцый	Інтэнсіўнасць выражанасці эмоцый у музычных кіраўнікоў розных тыпаў								Усяго	
		рэпрадуктыўна-дыдактычны		рэпрадуктыўна-гульніявы		творча-дыдактычны		творча-гульніявы			
		А.	Н.	А.	Н.	А.	Н.	А.	Н.	А.	Н.
1	Спакой	34	28	29	2	43	24	36	11	142	65
2	Весялосць	28	1	55	2	45	-	62	-	190	3
3	Здзіўленне	-	-	10	-	4	-	1	-	15	-
4	Сум	-	-	2	-	3	-	6	-	11	-
5	Інтэрэс	-	-	4	-	-	-	2	-	6	-
6	Гнеў	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Усяго		62	29	100	4	96	24	107	11	365	68

У ходзе даследавання было выяўлена, што ў педагогаў усіх тыпаў у працэсе зносін з дзецьмі частата эмоцый, адэкватных музыцы перавышае частату эмоцый, неадэкватных ёй. Разам з тым, знойдзены статыстычна значныя адрозненні ў адэкватнасці рада эмоцый паміж музычнымі кіраўнікамі розных тыпаў. Так, напрыклад, зафіксавана найбольш частае выражэнне вяселля, неадэкватнага музыцы, у педагогаў рэпрадуктыўна-гульніявога і рэпрадуктыўна-дыдактычнага тыпаў у параўнанні з музычнымі кіраўнікамі іншых тыпаў ($F=3,77>2,97$ пры $p<0,05$, $F=3>2,97$ пры $p<0,05$). Устаноўлены адрозненні ў частаце перажывання здзіўлення, адэкватнага музыцы, у педагогаў розных тыпаў у працэсе зносін з дзецьмі. Найбольш выражаныя адрозненні выяўлены ў музычных кіраўнікоў рэпрадуктыўна-гульніявога тыпу і педагогаў рэпрадуктыўна-дыдактычнага тыпу ($F=16,9>4,85$ пры $p<0,01$, $F=6,12>4,85$ пры $p<0,01$). Акрамя таго, устаноўлены адрозненні ў перажыванні эмоцый інтарэсу паміж педагогамі рэпрадуктыўна-гульніявога і творча-гульніявога тыпаў і музычнымі кіраўнікамі рэпрадуктыўна-дыдактычнага, творча-дыдактычнага тыпу. Найбольш ярка выражаныя адрозненні па дадзеным параметры выяўлены ў педагогаў рэпрадуктыўна-гульніявога тыпу і музычных кіраўнікоў рэпрадуктыўна-дыдактычнага, творча-дыдактычнага тыпаў ($F=12>4,85$ пры $p<0,01$). Зафіксавана

таксама наяўнасць адрозненняў у перажыванні гневу, адэкватнага музыцы, педагогамі розных тыпаў у працэсе зносін з дзецьмі. Як паказалі вынікі даследавання, найбольш частае перажыванне дадзенай эмоцыі характэрна для музычных кіраўнікоў творча-дыдактычнага тыпу, у адрозненні ад іншых тыпаў педагогаў ($F=3>2,97$ пры $p<0,05$). Можна зрабіць вывад, што музычныя кіраўнікі творча-гульніявога, рэпрадуктыўна-гульніявога і творча-дыдактычнага тыпаў у працэсе зносін з дзецьмі перажываюць найбольш поўны спектр эмоцый, адэкватных музыцы, у параўнанні з педагогамі рэпрадуктыўна-дыдактычнага тыпу.

Такім чынам, вынікі даследавання паказалі наяўнасць статыстычна значных адрозненняў у выкарыстанні музычнымі кіраўнікамі розных тыпаў музычных уздзеянняў на дзяцей: інструментальнай музыкі, падказкі, абагульнення, прыпадабненняў характару гучання музыкі; кінэсічных уздзеянняў; функцый невербальных уздзеянняў; у перажыванні педагогамі эмоцый, адэкватных і неадэкватных музыцы.

ЛІТАРАТУРА

1. Лабунская В. А. Невербальное поведение: социально-перцептивный подход. Ростов н/Д., 1986.
2. Бродецкий А. Я. Внеречевое общение в жизни и в искусстве. Азбука молчания. М., 2000.
3. Морозов В. П. Невербальная коммуникация: экспериментально-теоретические и прикладные аспекты // Психологический журнал. 1993. Т. 14. № 1.
4. Рубинштейн С. Л. Эмоциональные процессы // Основы общей психологии. М., 1940.
5. Выготский Л. С. Психология искусства. Мн., 1998.
6. Леонтьев А. А. Искусство как форма общения (к проблеме предмета психологии искусства) // Психологические исследования, посвященные

- 85-летию Д. Н. Узнадзе / под ред. А. С. Прангшвили. Тбилиси, 1973.
7. Рожина Л. Н. Художественное познание человека читателями-школьниками. Мн., 1993.
 8. Бондарчук Е. В. Особенности вербального общения музыкального руководителя с детьми дошкольного возраста // Весті БДПУ. Серія 1. № 3, 2005.
 9. Радынова О. П. Музыкальные шедевры. М., 2002.

SUMMARY

The work analyses the non-verbal impacts and functions of utilizing them by musical tutors. The reproductive-deductive, reproductive-game, creative-reproductive and creative-game types of work in communication with senior pre-school children are discussed.

УДК 316.6

Л. А. Панько, Т. Ю. Азарына

ЕМПАТЫЯ Ў СТРУКТУРЫ САЦЫЯЛЬНАЙ МАСТАЦКАЙ ПЕРЦЭПЦЫІ ДЗЯЦЕЙ СТАРЭЙШАГА ДАШКОЛЬНАГА ЎЗРОСТУ

Р аспрацоўка праблемы мастацкага ўспрымання на сучасным этапе мае глыбокае як тэарэтычнае, так і практычнае значэнне. Мастацтва шырока ахоплівае самыя розныя бакі псіхікі чалавека – пачуцці, уяўленне, мысленне, волю. Актуальнасць вывучэння праблемы сацыяльнай мастацкай перцэпцыі як першаснай мадэлі міжасабовага ўспрымання свайго акружэння абумоўлена тым, што розныя культурныя феномены з'яўляюцца зыходным пунктам, з аднаго боку, для разумення чалавечай прыроды і псіхалогіі і, з другога боку, для фарміравання псіхалагічнай культуры асобы.

На думку такіх прадстаўнікоў псіхалагічнай антрапалогіі, як І. С. Кон [1], М. Коул [2], У. М. Розін [3], Т. Шварц [4] і інш., разнастайныя культурныя формы, мастацкія літаратурныя творы (у прыватнасці, такі старажытны жанр, як народныя казкі) маюць дынамічную сілу, якая абумоўлівае паводзіны мас індывідаў.

Культура, у дадзеным выпадку, складаецца з вытворных вопыту, больш ці менш арганізаванага, інтэрпрэтаванага, сфарміраванага ў сістэму значэнняў, якія перадаюцца з пакалення ў пакаленне ці фарміруюцца самімі індывідамі. Важнае значэнне мае не толькі «явно выражаемое содержание культуры», але і яе неасэнсаваныя элементы, тое, што на сучасным этапе прынята называць «імпліцтнай (неявной) культурай» [4, 15], напрыклад, архетыпы, пададзеныя ў творах казачнага жанру.

Шэраг даследчыкаў сацыяльнай мастацкай перцэпцыі (А. У. Запарожац [5], В. І. Нікіфарова [6], Л. М. Рожына [7], Л. П. Стралкова [8], Б. М. Цяплоў [9], П. М. Якабсон [10] і інш.) лічаць неабходнай умовай успрымання эмацыянальную афарбаванасць, эмацыянальныя адносіны да ўспрынятага. Б. М. Цяплоў падкрэслівае, што мастацкія творы прымушаюць хва-

лявацца, суперажываць персанажам і падзеям, і «в процессе этого сопереживания создаются определенные отношения и моральные оценки, имеющие несравненно большую принудительную силу, чем оценки, просто сообщаемые и усваиваемые» [9, с. 11].

Займаючыся вывучэннем прыроды дзіцячага мастацкага ўспрымання, псіхалагі кладуць у яго аснову такую характэрную рысу дзяцей дашкольнага ўзросту, як павышаная эмацыянальная спагадлівасць на тыя непасрэдныя ўражанні, якія дзеці атрымліваюць у працэсе ўзаемадзеяння з навакольным светам. Спецыялісты ў галіне сацыяльнай мастацкай перцэпцыі (Г. М. Кудзіна, А. А. Мелік-Пашаеў, З. М. Наўлянская і інш.) адзначаюць, што ў традыцыйным навучанні гэта рыса (эмацыянальная спагадлівасць) малых з'яўляецца перашкодай і таму не толькі не атрымлівае развіцця, але і вольна ці нявольна падаўляецца. Разам з тым яна, несумненна, можа служыць падставай эстэтычнага развіцця, у прыватнасці, станаўлення мастацкага ўспрымання [11].

На аснове аналізу эксперыментальных даных А. У. Запарожац [5] робіць выснову, што: папершае, успрыманне мастацкага твора з'яўляецца асаблівай формай асэнсаванай дзейнасці, і, па-другое, у выніку яе, у ходзе садзейнічання героям твора, дзіця атрымлівае новыя ўяўленні і новыя эмацыянальныя адносіны да свайго акружэння. На погляд вядомага вучонага, «эстетическое восприятие не сводится к пассивной констатации известных сторон действительности, хотя бы очень важных и существенных. Оно требует, чтобы воспринимающий как-то вошел внутрь изображаемых обстоятельств, мысленно принял участие в действиях героев, пережил их радости и печали» [5, с. 71].

Нягледзячы на тое, што на сучасным этапе адзначаецца актывізацыя цікавасці псіхалагаў